

RYHMÄNOHJAAJAN TYÖKALUPAKKI
- ohjauksen avuksi ja tueksi

Anne Grön-Keskiniva

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	3
2	OPISKELIJAN TUKIVERKOSTO	5
2.1	Ryhmänohjaaja	5
2.2	Opettaja	10
2.3	Opinto-ohjaaja	11
2.4	Opinto-ohjauksen tavoitteet	12
2.5	Erytisopettaja	13
2.6	Kuraattori	14
2.7	Terveydenhoitaja	15
2.8	Opintos sihteeri	16
2.9	Opiskelijan tukipalvelut	17
3	RYHMÄNOHJAUS	18
3.1	Ryhmänkehitysvaiheet ja ohjaajan rooli eri vaiheissa	19
3.2	Ryhmänohjaustuntien sisältöjä	25
4	ARVIOINTI	27
4.1	Oppimisen ja osaamisen tutkintokohtaiset arviointisuunnitelmat	27
4.2	Arviointi Lapin matkailuopistossa	28
5	LÄHTEET	30
6	LIITTEET	31

1 JOHDANTO

Kiitos kollegoilleni opinto-ohjaaja Henna Yli-Huikulle ja kuraattori Erkki Kuurelle avusta ja kommentteista Lapin matkailuopiston ryhmäohjaajan työkalupakin työstämisessä.

Ryhmäohjaajan työkalupakki on tehty helpottamaan ja yhtenäistämään Lapin matkailuopistossa ammatillisessa peruskoulutuksessa ryhmäohjaajien työtä. Oppaan tavoitteena on selkeyttää ryhmäohjaajan monia tehtäviä, yhdenmukaistaa käytäntöjä ja antaa ideoita ja työkaluja ryhmän sekä yksittäisen opiskelijan opintojen suunnitelmalliseen etenemiseen, ammatti-identiteetin kasvuun sekä arjen hallintaan.

Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelu ja oppimisympäristöt ovat aivan erilaisia kuin perusopetuksessa. Ammatilliseen koulutukseen lähdettäessä nuori on 16 -19 vuoden ikäinen. Tässä iässä luodaan omaa identiteettiä, irtaannutaan tutusta ja turvallisesta kodista ja ympäristöstä. Oman haasteen opiskelukykyyn aiheuttaa opintojen aiheuttama stressin hallitseminen, unen määrä sekä motivaation ylläpitäminen koko opiskelun ajan. Myös kiusaaminen, omaan ryhmään kuuluminen ja oma rooli ryhmässä vaikuttavat opintojen etenemiseen. (Kunttu, Komulainen, Makkonen, Pynnönen 2011, 30–31)

Jokaisella opiskelijalla on oikeus saada opetuksen lisäksi ohjausta jokaisena koulupäivänä. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan opiskelijan ohjaaminen kuuluu koko oppilaitoksen henkilökunnalle. Ohjaus jakautuu kolmeen osa-alueeseen: kasvun ja kehityksen tukemiseen, oppimaan oppimisen ohjaamiseen ja uravalinnan ohjaukseen. Kaikki ohjauksen osa-alueet tulee toteutua. (Kasurinen, Merimaa, Pirttiniemi 2011, 160 -161)

Ryhmäohjaajalle uuden ryhmän käynnistäminen on haasteellista ja siihen kannattaa satsata. Ensimmäisten kouluviikkojen aikana luodaan pohja usean vuoden kestäväälle yhteistyölle. Ryhmäohjaaja on opiskelijalle lähin turvallinen henkilö ja tuki kouluyhteisössä. Ryhmän kannalta katsottuna ryhmäohjaajan tärkeimpiä töitä on yhteenkuuluvaisuuden tunteen luominen, tasa-arvon, vuorovaikutuksen ja hyväksynnän lisääminen ryhmän jäsenten kesken, yhteisistä asioista tiedottaminen ja ryhmän kuuleminen. Oppilaitoksen näkökulmasta ryhmäohjaajan työn tavoitteita ovat opiskelijoiden perehdyttäminen oppilaitoksen toimintaa, oppimisen edistymisen ja säännöllisyyden seuraaminen sekä tiedottaminen

ajankohtaisista asioista. Kotiväen näkövinkkelistä ryhmänohjaaja on linkki kodin/huoltajien ja oppilaitoksen välillä. (Kasurinen, Merimaa, Pirttiniemi 2011, 162 -164)

Ryhmänohjaajan työ on vaativaa, aikaa vievää ja monipuolista. Ryhmänohjaajan työssä kohtaa elämän hyvät ja huonot puolet yhdessä omien opiskelijoidensa, toisten ryhmänohjaajien, kotiväen ja muiden kollegojen kanssa. Ryhmänohjaus saattaa tuntua joidenkin mielestä helpolta, toisille se saattaa aiheuttaa stressiä ja osa ryhmänohjaajista saattaa urautua. (Kasurinen, Merimaa, Pirttiniemi 2011, 170)

On hyvä muistaa etteivät ryhmät ja niiden jäsenet ole samanlaisia ja pysähtyä itsekkin ryhmänohjaajana pohtimaan: pystynkö kannustamaan ryhmäni jäseniä, osanko kuunnella ja kuulla heitä, osasinko antaa palautetta kannustavasti, löydätkö kaikista opiskelijoistani myönteisiä asioita ja kerroinko sen heille, sainko ryhmäni ymmärtämään ja hyväksymään sen, että jokainen ryhmän jäsen on ainutlaatuinen ja tarpeellinen ryhmän toiminnalle. Mitä minä ryhmänohjaajana olen saanut itselleni tämän ryhmän ohjaamisesta ja mitä olen oppinut ihmisenä? (Kasurinen, Merimaa, Pirttiniemi 2011, 170)

Omaa työtä arvioidessa ryhmänohjaajan kannattaa olla itselleen rehellinen ja armollinen!

2 OPISKELIJAN TUKIVERKOSTO

2.1 Ryhmänohjaaja

Ryhmänohjaajan työn tavoite on ohjata ja tukea opiskelijaa kasvamaan oman alansa osaavaksi työntekijäksi. Tämä tavoite toteutuu yhteistyössä opiskelijan, opettajien, ryhmänohjaajan, työelämän ja opiskelijahuollon verkoston sekä oppilaitoksessa toimivan henkilöstön ja muiden yhteistyökumppaneiden kanssa. Ryhmänohjaajan tehtävä on olla ryhmänsä/ryhmiensä opiskelijoille tukena, apuna ja tiedottajana. Hänen tulee huolehtia ryhmänsä opiskelijoiden tasa-arvoisesta kohtelusta, ryhmähengestä ja arvioinneista.

Ryhmänohjaajan tehtävänä on tutustuttaa opiskelijat oppilaitokseen, opiskeluympäristöön ja toisiinsa.

- Ryhmän opiskelijoihin tutustuminen
- Ryhmäyttäminen
- Opiskelijan oppaan läpikäyminen ja tarvittavien tietojen täydentäminen
- Oppilaitoksen järjestyssääntöihin tutustuminen ja niistä keskusteleminen
- Oppilaitoksen henkilökuntaan ja oppimisympäristöihin tutustuminen
- Winha Willeen, sähköiseen hopsiin ja sähköpostiin tutustuminen
- Lapin matkailuopiston yhteisten pelisääntöjen läpikäyminen (liite)
- Ryhmän sisäisten toimintatapojen ja pelisääntöjen laatiminen yhdessä ryhmän kanssa (mahdollisten epäkohtien läpikäyminen)
- Ryhmänohjaajan tuntien pitäminen säännöllisesti esim. muutaman kerran jaksossa, jossa vaihdetaan kuulumiset ja käydään ajankohtaiset asiat läpi, katsaus menneeseen ja tulevaan jaksoon.

Opiskelijoiden ja ryhmän tukeminen yhteisvastuuseen ja määrätietoiseen opiskeluun

- Yhteisten pelisääntöjen noudattamisen valvominen ja ongelmien käsittely ryhmäsi kanssa
- Välittömän palautteen antaminen sekä rakentavaan työskentelyyn kannustaminen

Opetussuunnitelman sisältöön tutustuminen

Tämä on tärkeää, jotta oma ammatti-identiteetti kasvaa. Opetussuunnitelmaan pohjautuu koko perustutkinto. Siihen kannattaa palata opiskelijan kanssa opintojen edetessä. Näin opiskelijasi voivat vaikuttaa oman opintopolun rakentamiseen.

Lapin matkailuopiston lomakkeiden täyttäminen aloitusvaiheessa.

Opiskelijoihin tutustuminen ja tarvittavien tukitoimien tunnistaminen

- Henkilötietolomakkeiden täyttäminen heti lukuvuoden ensimmäisenä päivänä. Muistuta opiskelijoitasi käyttämään arkistointikelpoista kynää. Korosta omien tietojen oikeellisuuden merkitystä esim. puhelinnumerot (päivityksen voi tehdä itse Winha Willen kautta). Huoltaja/lähiomainen on pakollinen myös täysi-ikäisillä. Tarkista, että tieto löytyy. Täyttämisen jälkeen toimita henkilötietolomakkeet opintotoimistoon.
- Ohjaustoiminnan taustatietolomakkeet löytyvät opiskelijahuollon henkilöstöltä ja niihin tulee tutustua yhdessä opiskelijahuollon kanssa.
- Tarvittavien lomakkeiden täyttäminen. Kaikki tarvitsemasi lomakkeet löytyvät LAMO:n verkkokansio\\levyjako\matkailuopisto (henkilötietolomake, palvelu- ja opiskeluun sitouttamislomake, opinto- ja tutustumiskäyntilomake).

- Opiskelijoiden henkilökohtaisten opiskelusuunnitelmakeskustelujen (hops-keskustelut tai alkuhaastattelut) pitäminen mahdollisimman nopeasti. (liite: hops-lomake ja sähköinen hops). Hopsaus kannattaa aloittaa opiskelijoista, joilla on jo aikaisempaa opiskelua tai työkokemusta.
- Hojksien laatiminen yhdessä erityisopettajan kanssa sekä niiden päivittäminen/täydentäminen (WinhaHojks) säännöllisesti. Hojks-palaveriin osallistuminen (erityisopettaja kutsuu koolle syys- ja tammikuussa).
- Ryhmän opiskelijoiden osallistuminen Rovaniemen koulutuskuntayhtymän yhteisiin kyselyihin (ensimmäisenä vuonna markkinointi- ja alkuohjauskysely, toisena ja kolmantena vuonna yleiskysely).

Opintojen etenemisen seuraaminen sekä poissaoloihin/myöhästymisiin puuttuminen

- Opiskelijoiden opintojen etenemisen seuraaminen jaksoittain / säännöllisesti
- Arvioinneista huolehtiminen (toimipistekohtaiset erot) Huolehdi, että kaikki arvioinnit: teema-arvioinnit, atto-aineet ja vapaasti valittavat opinnot ovat ajan tasalla Winhassa. (Jos näin ei ole, ota yhteyttä opettajiin).
- Kiinteä jatkuva yhteistyö opintotoimiston kanssa
- Opiskelusuunnitelman laatiminen yhdessä opiskelijan kanssa, esim. suoritettavien opintojen osalta
- Huolen ilmaiseminen opiskelijalle, opiskelijahuollolle ja/tai huoltajille
- Keskeyttämisuhan alla olevan opiskelijan ohjaaminen opiskelijahuollon piiriin mahdollisimman nopeasti

- Valvontailmoitusten tekeminen Kelalle yhdessä opiskelijahuollon/opintotoimiston kanssa. Ilmoitus tulee tehdä, kun opinnot keskeytyvät väliaikaisesti tai lopullisesti, opiskelijalla on poikkeuksellinen valmistusajankohta tai opinnoissa edistyminen ei ole riittävää. Myös Winhalle kirjataan kyseinen tieto.

Yhteydenpito opiskelijoihin, huoltajiin, opettajiin, opiskelijahuoltoon, erityisopettajaan.

- Opiskelijat: tutustuminen, rakentavan palautteen anto sekä opiskelijoiden palautteen ja aloitteiden vieminen eteenpäin
- Huoltajat: yhteydenpito aloittaneen ryhmän alaikäisten opiskelijoiden huoltajiin lukuvuoden alussa (esim. kotiväen ilta, kirje, tapaaminen, puhelu). Jos on aihetta, niin huolen ilmaiseminen huoltajille ajoissa myös myönteisestä muutoksesta tiedottaminen.
- Opettajat, opiskelijahuolto ja erityisopettaja: tiedottaminen opiskelijan tuen tarpeesta, ongelmista, vahvuuksista ja onnistumisista, hopseista ja hoijkseista tiedottaminen tarpeen mukaan.

Ryhmänohjaajana voit olla myös ryhmäsi työssäoppimisen ohjaava opettaja. Työhön kuuluu työssäoppimisen ohjaus ja ammattiosaamisen näyttöjen organisointi, toteutus ja arviointi suunnitellun aikataulun mukaan.

- Työssäoppimisen infot opiskelijoille heti lukuvuoden alussa tulevista työssäoppimisjaksoista ja näytöistä (työssäoppimisjaksojen aikataulut ja tieto mihin tutkinnon osaan työssäoppiminen ja näyttö liittyvät)
- Tarkempi työssäoppimisen ohjeistus myöhemmin syksyllä aloittaneille ryhmille (apuna voi olla tarvittaessa top-kordinaattori tai opo)

- Opiskelijat etsivät itselleen tavoitteita vastaavat työssäoppimispaikat (ohjaus tarvittaessa)
- Yrityksen työtehtävät ja näytön tavoitteet on vastattava toisiaan
- Suunnitelmallinen yhteydenpito työssäoppimapaikkaan ja tiedotus tavoitteista
- Näyttöjen arvioinnit ajoissa, tämän jälkeen näyttölomakkeet ja työssäoppimislomakkeet toimitetaan toimistosihteerille
- Opiskelijapalautteet työssäoppimisesta

Ryhmänohjaajana sinun tulee tutustua oppilaitoksen kriisitoiminta- ja pelastussuunnitelmaan, opinto-ohjaussuunnitelmaan, opiskelijahuollon toimintaan ja koulutuskuntayhtymän tasa-arvosuunnitelmaan.

2.2 OPETTAJA

Opettajan päätehtävänä on ohjata oman alansa ja osaamisalueensa mukaisesti opiskelijaa saavuttamaan ammatillinen osaaminen ja ammattitaito yhteistyössä muiden opettajien, oppilaitoksen henkilökunnan ja työelämän kanssa. Hänen tulee antaa opiskelijoille riittävästi tietoa, taitoa ja valmiuksia saavuttaa ammattitaitovaatimukset. Opettajan tulee tukea opiskelijaa kasvamaan ihmisenä ja ammattilaisena. Opiskelijalle tulee antaa elinikäiset oppimisen avaintaidot sekä jatko-opintokelpoisuus.

Opettajan tulee huolehtia ja vastata omien aineidensa osalta seuraavaa:

- Kerrotaan opiskelijoille opetettavan tutkinnon osan tavoitteet, sisällöt ja arviointi (löytyvät opetussuunnitelmasta)
- Opiskelijoiden opiskelun tukeminen, erilaisten opiskelutaitojen ja välineiden käyttö
- Ryhmän opiskelijoiden tunteminen ja erityistuen antaminen sitä tarvitseville
- Opiskelijan vaikeuksien ja ongelmien havaitseminen ja niihin tarttuminen välittömästi
- Jos opiskelijalla on vaikeuksia selviytyä opetuksesta tai hänellä on opetukseen osallistumisessa ongelmia (läsnäolo) tieto ryhmänohjaajalle
- Opiskelijan osaamisen ja opintojen etenemisen seuraaminen ja arvioinnin kirjaaminen kahden viikon kuluessa opinnon päättymisestä Winhaan. Suorittamattomien puuttuvien osaamisen merkitseminen tapahtuu arvosanalla 0, tämän lisäksi kirjataan hylkäämisen syy
- Opiskelijalle arvioinnista tiedottaminen ja tarvittaessa osaamisen täydentäminen

2.3 OPINTO-OHJAAJA

Opinto-ohjaaja kantaa päävastuun opinto-ohjauksen suunnittelusta ja toteutuksesta oppilaitoksessa. Hän konsultoi ryhmänohjaajia, opiskelijahuollon henkilöstöä ja opettajia opiskelijoiden ohjaamiseen liittyvissä kysymyksissä ja ongelmatilanteissa. Opinto-ohjaaja osallistuu oppilaitoksen opiskelijahuoltotyöryhmän toimintaan sekä ylläpitää ja kehittää omia ammatillisia verkostojaan.

Opinto-ohjaajan työhön kuuluvat:

- Yhteisvalinta ja soveltuvuus koe valmistelut sekä käytännön toteutus
- Nivelvaihe yhteistyö
- Markkinoinnin esitteiden ja opiskelijaoppaiden päivitys yhteistyönä markkinoinnista vastaavan, opintosihteerin ja koulutuspäällikön kanssa
- Tarvittaessa ryhmänohjaajan apuna opiskelijan henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman suunnittelussa esim. opiskelijan omat polut
- Tarvittaessa ryhmänohjaajan apuna yhteydessä opiskelijoiden huoltajiin ja muihin tarvittaviin tahoihin
- Keskeyttämisuhan alla olevien opiskelijoiden ohjaus (tarvittaessa tiedottaa etsivää nuorisotyöntekijää), apuna opiskelijan opintoalan tai opiskelupaikan vaihdossa
- Valmistuvien opiskelijoiden ohjaus työelämään ja jatko-opintoihin

2.4 OPINTO-OHJAUKSEN TAVOITTEET

Opinto-ohjauksen tavoitteena on, että opiskelija saa riittävästi tietoa koulutuksestaan ennen sen aloitusta ja sen aikana. Opiskelijan tulee tietää tutkintoonsa sisältyvät tutkinnon osat ja opinnot ja niiden valinnan mahdollisuudet. Lisäksi tavoitteena on, että opiskelija osaa toimia oppilaitosyhteistyössään, osaa kehittää opiskelu- ja vuorovaikutustaitojaan ja itsetuntemustaan sekä arvioida omaa toimintaansa ja tuotoksiaan. Hän osaa suunnitella opintonsa, laatia henkilökohtaisen opetussuunnitelmansa yhteistyössä opettajan kanssa ja hakea tukea opintojensa suunnitteluun. (OPH, Ammatillisen perustutkinnon perusteet.)

Opiskelija osaa tehdä koulutusta ja elämänuraa koskevia valintoja ja ratkaisuja. Hän tunnistaa opiskeluunsa ja elämäntilanteisiinsa mahdollisesti liittyviä ongelmia ja osaa hakea niihin tukea. Hän osaa käyttää yhteiskunnan tarjoamia opiskelijahuollon palveluita ja muita ohjaus-, neuvonta- ja tietopalveluja. Tavoitteiden saavuttamista tukee koulutuksen järjestäjän velvoite tiedottaa alaikäisen opiskelijan huoltajille ammatillisesta koulutuksesta ja opiskelijan opintojen etenemisestä. (OPH, Ammatillisen perustutkinnon perusteet.)

Opinto-ohjaukseen käytännön toteutukseen osallistuvat kaikki oppilaitoksen opettajat sekä muu henkilökunta.

2.5 ERITYISOPETTAJA

Erityisopetuksen tarkoituksena on huomioida opiskelijan yksilöllisyys ja koulutuksen tasa-arvon toteutuminen, niin että opiskelija saa edellytystensä mukaista opetusta. Erityisopettaja tukee ja auttaa ryhmänohjaajaa tunnistamaan opiskelijoiden erityisen tuen tarpeet. Erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille voidaan järjestää erityisopetusta.

Erityisopettajan rooli ja tehtävät:

- Osallistuu nivelvaiheyhteistyön ja joustavien opiskelijavalinta prosessiin
- Erityisopiskelijoiden tutustumiskäynnit oppilaitoksessa
- Opiskelun alussa lähtötasotestit ja niistä raportointi ryhmänohjaajalle
- Ryhmänohjaajan kanssa ja apuna HOJKS:n laatiminen, seuranta ja päivittäminen
- Hojks-päätösten (aloittamis- ja lopettamispäätökset) tekemiseen osallistuminen yhteistyössä opintotoimiston kanssa
- Yksilöllinen ja pienryhmän erityisopetus
- Moniammatillinen yhteistyö opiskelijahuoltotyöryhmässä
- Konsultoi oppilaitoksen henkilökuntaa erityisopetukseen liittyvissä asioissa

2.6 KURAATTORI

Kuraattorin työn keskiössä on useimmiten opiskelijan tai opiskeluryhmän ongelmatilanne. Kuraattori pyrkii selvittämään mistä ongelmatilanteesta on kyse ja tekee tilannekartoituksen opiskelijan sekä muiden asiaan liittyvien henkilöiden kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta. Tilannekartoituksen myötä ongelmaan (esim. opiskeluvaikeudet) pyritään löytämään toimivin ratkaisu.

Kuraattori toimii kiinteästi oppilaitoksen henkilökunnan ja koko oppilashuoltohenkilöstön kanssa sekä tekee aktiivisesti verkostotyötä muiden toimijoiden (esim. huoltajat, sosiaali-toimi, mielenterveystyö, jne.) kanssa.

Ryhmänohjaajan ja kuraattorin yhteistyö:

- Opiskelijan opinnot eivät etene suunnitelmallisesti, läpäisy hidastuu tai opiskelija on keskeyttämisen alla
- Opiskelijalla on runsaasti poissaoloja sekä myöhästymisiä
- Opiskelijalla on muita henkilökohtaisia elämänhallinnan ongelmia
- Opiskelijan asioihin ei löydy yhteisymmärrystä tai ne eivät ole opettajan ja kodin ratkaistavissa

2.7 TERVEYDENHOITAJA

Opiskeluterveydenhuollon tehtävä on kansanterveyslain mukaan edistää opiskeluympäristön terveellisyyttä ja turvallisuutta, opiskelijoiden terveyttä ja opiskelukykyä sekä järjestää opiskelijoille terveyden- ja sairaanhoitopalvelut. Sen tulee omalta osaltaan varmistaa koko opiskeluyhteisön hyvinvointia. Opiskeluterveydenhuolto ei ole vain terveydenhuoltoa opiskelijoille vaan kokonaisvaltaista opiskelijoiden työn-opiskelun-huomioon ottavaa toimintaa, joka kohdistuu yksilöön ja yhteisöön. (Kunttu, Komulainen, Makkonen, Pynnönen 2011, 78.)

- Uusille opiskelijoille terveystarkastukset
- Opiskelijoiden terveydenhuoltosuunnitelmat
- Tarvittaessa ohjaus muiden terveystalveluiden käyttöön
- Päivystys ja ajanvarausvastaanotot oppilaitoskohtaisesti

2.8 OPINTOSIHTTEERI

Opintosihtteerin tehtävät vaihtelevat eri oppilaitoksissa. Opintotoimisto on usein uusien opiskelijoiden ensimmäinen kontakti uuteen oppilaitokseen. Opintosihtteeri osallistuu yhteishakuprosessiin. Siirtää uusien opiskelijoiden tiedot opiskelijahallintojärjestelmään. Toimii opiskelijoiden yhteyshenkilönä Kela asioissa (opintotuki, koulumatkatuki ja valvontailmoitukset).

- Tarvittaessa ohjaa opiskelijoita ja opettajia Winhan käyttöön
- Lakisääteiset opiskelijatilastot ja vakuutusyhtiöiden tapaturmailmoitukset
- Tallennus Winhaan ryhmänohjaajien toimittamien dokumenttien pohjalta työssäoppimisjaksot ja suoritettut näytöt
- Opiskelijahallintojärjestelmän viralliset opintosuoritusotteet, tutkintotodistukset sekä näyttötodistukset (erotodistukset)
- Opiskelijoille tarvittavat asiakirjat esim. opintotodistukset
- Lisäksi opintosihtteeri hoitaa oppilaitoksen muita päivittäisiä työtehtäviä

2.9 OPISKELIJAN TUKIPALVELUT

Kaikilla opiskelijahuollon tukipalveluilla on oma roolinsa ja tehtävänsä opiskelijan hyvinvoinnissa. Tavoitteena on huolehtia ja varmistaa, että opiskelija saa kaiken tarvitsemansa tuen säännölliseen läsnäoloon, opintojensa etenemiseen, asumisen ja arjen hallintaan. Oppilaitoksen opiskelijahuoltotyön avulla edistetään opiskelijan tasapainoista kasvua ja kehitystä, tavoitteena on saavuttaa myönteinen vuorovaikutus oppilaitoksessa sekä varmistaa kaikille opiskelijoille tasavertainen kohtelu sekä oppimisen mahdollisuus. Tavoitteet on saavutettavissa jos oppilaitoksessa vallitsee terve oppimis- ja työympäristö, jossa ehkäistään syrjäytymistä ja edistetään yhteisön hyvinvointia.

Opiskelijahuoltotyö kuuluu kaikille oppilaitoksessa työskenteleville henkilöille!

3 RYHMÄNOHJAUS

Joukko ihmisiä muodostaa ryhmän. Pienryhmästä puhutaan, kun ryhmän koko on 3-8/12 henkilöä. Sen vahvuutena on, että kaikilla jäsenillä on mahdollisuus jatkuvaan henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen ja katsekontaktiin. Pienryhmän jäsenillä säilyy turvallisuuden tunne. Suurryhmästä puhuttaessa tarkoitetaan ryhmää jossa, on 9/13-x henkilöä. Suurryhmässä vuorovaikutus on vaikeampaa ja ryhmää on hankala hallita. Henkilökohtainen välitön vuorovaikutus katoaa. Ryhmän jäsenien yksilöllisyys ja turvallisuuden tunne häviävät ryhmän koon kasvaessa. Kaikki ryhmät ovat yksilöllisiä, kuitenkin kaikista löytyy joukko yhteisiä piirteitä. Nämä piirteet ovat seuraavia; kaikissa ryhmissä on erilaisia muotoja, ilmapiiri ryhmän sisällä on hyvin vaihteleva, jokaiseen ryhmään muodostuu johtajuuden piirteitä ja kaikista ryhmästä löytyy edistäviä sekä estäviä tekijöitä. (Helander 2011)

Opiskeluryhmä on ns. pitkäkestoinen ryhmä, joka on koko opiskelun ajan sama. Ryhmänohjaajan on tärkeä saada heti ryhmän alkuvaiheista lähtien luotua ryhmään turvallinen ja ohjaava ote.

Kaikissa ryhmissä tapahtuu sosiaalista vuorovaikutusta. Ryhmän sisällä tehdään tiedostamatta tai tietoisesti ryhmän normit eli säännöt. Kaikille ryhmän jäsenille muodostuu oma rooli, jonka mukaisesti ryhmän jäsenet odottavat muiden toimivan. Ryhmän sisällä tapahtuva jatkuva toiminta on ryhmädynamiikkaa.

Tutkimusten mukaan opintojen aikana tapahtuvalla ryhmänohjauksella ja opiskelijan ryhmään sitouttamisella on vaikutusta opintojen etenemiseen ja keskeyttämiseen. Keskeyttäminen on sitä vähäisempää mitä paremmin ryhmänojaaja ja ryhmä onnistuvat luomaan toiminnallisen ja turvallisen ryhmän.

3.1 RYHMÄN KEHITYSVAIHEET JA OHJAAJAN ROOLI ERI VAIHEISSA

Ryhmänohjaajan on hyvä tiedostaa ja tunnistaa ryhmän eri vaiheet. Opettajalle helpoin vaihe on ryhmän muodostumisvaihe. Opettajina olemme tottuneet johtamaan, organisoi- maan ja vetämään ryhmiä opettajajohtoisesti. Tunnistamalla ryhmän kehitysvaiheet ohjaa- jan on helpompi auttaa ryhmää eteenpäin ja näin ryhmästä muodostuu tiiviimpi ja toimi- vampi. Kaikissa ryhmissä ilmenee eri vaiheet. Missä järjestyksessä ne ilmenevät se on hyvin ryhmäkohtaista. Ryhmän kannalta on huonoin vaihtoehto, että ryhmä jää polkemaan paikoilleen esimerkiksi muodostumis- tai kuohuntavaiheeseen eikä etene kaikkiin tarpeelli- siin kehitysvaiheisiin.

MUODOSTUSVAIHE

Voidaan kutsua myös ryhmän alkutaipaleeksi tai kuherteluvaiheeksi. Tässä vaiheessa ryhmä ja sen rajat ovat vielä muotoutumatta. Ryhmän jäsenet ovat uteliaita ja varautuneita. Usein tässä vaiheessa useimmat ryhmän jäsenet ovat epävarmoja ja tarkkailevat ympä- rillä tapahtuvaa toimintaa. Kaikilla ryhmän jäsenillä on omia odotuksia. Tässä vaiheessa jäsenet etsivät omaa paikkaansa. Pelisäännöt alkavat hahmottua ja ryhmästä muodostuu turvallinen, myönteinen yhteisö. Tässä vaiheessa ryhmä on vielä ohjaajakeskeinen. (Läh- teenmäki 2007, 11)

Ryhmänohjaajan rooli alkuvaiheessa

- Ryhmän virittämien ja ilmapiiristä huolehtiminen
- Ryhmän tavoite/perustehtävä
- Käytännöt ja pelisäännöt, näistä muodostuvat ryhmän rajat
- Tutustumisen mahdollistaminen
- Läsnäolon ja turvallisuuden kautta johtajuus

(Öystilä 2012, 10)

Ryhmän alkuvaiheeseen sopivia harjoituksia

- Tutustumisharjoitukset: toiminnallinen sosiometria eli janat erilaisin kriteerein (syntymäaika, syntymäpaikka, harrastus tai jostakin pitäminen), kriteerinä ei saa olla negatiivisia asioita esim. pituus, paino, kengännumero
- Tavoitteiden ja motivaation määrittäminen opittavan asian suhteen esim. motivaatitrimantti, tavoitteiden kirjaaminen yksin, parin kanssa tai pienryhmässä
- Itsestä kertominen
- Pelisääntöjen laatiminen

(Öystilä 2012, 10)

KUOHUNTAVAIHE

Kuohuntavaiheessa yksilöt haluavat erottautua ryhmästä. Konfliktitilanteita on paljon. Tyytymättömyys ja pettymys ryhmää kohtaan ovat yleistä. Joissakin opiskelija ryhmissä kuohuntavaihetta ei esiinny tai se on hyvin laimea. Ryhmässä muodostuu alaryhmiä ja klikkejä. (Lähteenmäki 2007, 12)

Ohjaajalle/opettajalle kuohuntavaihe näkyy seuraavanlaisesti; opiskelijat eivät noudata aikatauluja, myöhästelyä eri muodossa, aikaisemmin lähtemisiä, tehtäviä ja töitä jätetään tekemättä, työvaatteisiin ei pukeuduta ym. samankaltaista ilmiötä. Kuohuntavaiheessa ryhmästä saattaa nousta esille ns. normittamispoliiseja, jotka ”vahtivat” ketkä jättävät noudattamatta sovittuja sääntöjä. Kuohuntavaihe on ohjaajalle/opettajalle haastavin vaihe. Se vie energiaa ryhmästä ja oppimisesta. Ohjaajalle/opettajalle kuohuntavaiheen aikana ryhmä näyttäytyy hankalana ryhmänä. Ohjaaja kokee usein epäonnistuvansa, kun ryhmä myöhästelee, kapinoi ja jättää tehtävät tekemättä. Jotta ryhmänohjaajan ymmärtää ryhmäänsä, hänen on hyvä tunnistaa ryhmän eri kehitysvaiheet. Ryhmänohjaajan ei kannata syyllistää itseään vaan määrätietoisesti toimia ryhmän kehitysvaiheen edellyttämällä tavalla. (Lähteenmäki 2007, 12)

Ohjaajan on tärkeää antaa kuohuntavaiheelle tilaa. Tänä aikana ryhmässä olevat roolit saattavat vaihtua. Usein ryhmässä olevat tunnejohtajat ja asiajohtajat vaihtuvat. Ohjaajana kannattaa hyväksyä se, että hänet tavallaan kumotaan. Hänen tehtävänä on huolehtia kuitenkin ryhmän reunaehdoista. Kuohuntavaiheen aikaan ryhmään tehdään uudet toimintasäännöt. Samoin ryhmäkuri ja tavat toimia eri tilanteissa muuttuvat ryhmälle sopiviksi. Ohjaajan tulee väistyä ”johtajuudesta” ja antaa tilaa ryhmälle. Kuohuntavaiheen aikana ryhmä muuttuu kiinteämmäksi ja ottaa itse vastuuta ryhmäkurista ja pelisääntöjen noudattamisesta. (Lähteenmäki 2007, 12-13)

Ohjaajan virhe saattaa olla kuohuntavaiheessa se, ettei hän väisty taka-alalle, vaan pitää kiinni omasta johtamisestaan. Hän pyrkii omalla käytöksellään nujertamaan ryhmässä nousseet ilmiöt. Usein ohjaaja luulee ilmiöiden olevan kritiikkiä ohjaajaa itseään kohtaan. Onnistuakseen ryhmänohjaajan tulee pitää itsensä kritiikin ulkopuolella ja keskittyä vastaanottamaan negatiivista kritiikkiä sekä rohkaisemaan kritiikin ilmituloon. Kuohuntavaiheen aikana ryhmänohjaajan oma itsetuntemus on tärkeä. Hän ei saa syyllistää itseään ja kokea epäonnistuneensa ryhmänohjauksessa. Hänen tulee jaksaa ohjata ryhmänsä läpi kuohuntavaiheen. (Lähteenmäki 2007, 13)

Ryhmänohjaajan rooli kuohuntavaiheessa:

- Ryhmän rajojen selkeyttäminen
- Ristiriitojen esiin nostaminen esim. foorumeissa → vaikeatkin asiat pitää käsitellä
- Ohjaaja reagoi ja toimii kritiikkiin rakentavasti
- Ohjaaja ei lähde provosoimaan tilannetta

(Öystilä 2012, 12)

VAKIINTUMISEN VAIHE

Ryhmän jäsenien roolit ja ryhmähenki muodostuu. Halutaan kuulua ryhmään. Me henki kehittyy. Syntyy yhteenkuuluvaisuuden tunne, jossa jäsenet hyväksyvät toinen toisensa. Opiskelijat ovat löytäneet paikkansa ryhmän sisällä ja ryhmän pelisäännöt sekä normit ovat kaikkien tiedossa. Normien noudattamista kontrolloidaan ja välinpitämättömyyteen tartutaan sanktioilla. Ilmapiiiri ryhmässä vaikuttaa vapautuneelta ja avoimelta, mutta se saattaa olla hyvin näennäistäkin. (Öystilä 2012, 13)

Ryhmänohjaajan rooli vakiintumisen vaiheessa:

- Käsittelee ryhmässään erillisyystunteita, jotka ovat ryhmän ulkopuolelta tulevia asioita
- Tukee ja kehittää ryhmän jäsenten omia sekä ryhmän yhteisiä vuorovaikutustaitoja
- Yksilön tukeminen ryhmässä
- Ohjaajan on syytä pysyä perustehtävässä

(Öystilä 2012, 13)

KYPSÄN TOIMINNAN VAIHE

Ryhmästä on tullut toimiva kokonaisuus. Ryhmän välinen vuorovaikutus mahdollistaa ongelmien ratkaisemisen. Roolit vahvistuvat, jokainen on löytänyt oman paikkansa ryhmässä. Ryhmä työskentelee tavoitteellisesti ja tehokkaasti. Jos ryhmässä ilmenee ristiriitoja, osataan oma mielipide kertoa rakentavasti. Konfliktit ja päätökset sovitaan yhdessä. Vaihtelut ryhmän kokoonpanossa, voivat aiheuttaa ryhmän taantumisen takaisin kuohuntavaiheeseen. Pääsääntöisesti kypsästi toimiva ryhmä hyväksyy tarvittaessa uuden jäsenen mukaan toimintaansa. Ryhmän sisällä erilaisuus hyväksytään ja sitä käytetään hyväksi toiminnassa.

Ryhmänohjaajan rooli kypsän toiminnan vaiheessa:

- Ohjaaja antaa ryhmälle enemmän tilaa ja siirtyy itse taustalle
- Johtajuutta kannattaa ryhmän sisällä jakaa
- Vuorovaikutuksen edistäminen ja avoimuuden lisääminen ryhmän sisällä
- Ohjaajan tehtävä on ylläpitää ryhmän motivaatiota ja etsiä ryhmälle uusia haasteita

(Öystilä 2012, 14)

RYHMÄN LOPETUS VAIHE

Lopetusvaihe saattaa olla samankaltainen kuin kuohuntavaihe. Ryhmä ei halua uskoa, että ryhmä loppuu eikä haluta luopua siitä. Monet tuntevat haikeutta yhteisen ajan loppumisesta. Havaittavissa on myös kyllästymistä. Ryhmän elinkaaren aikana sattuneet erimielisyydet nousevat pintaan loppu vaiheessa. Lopetus vaihe on myös ryhmän itsearviointivaihetta. Ryhmän lopetus kannattaa tehdä konkreettisesti, jotta sen jäsenet voivat siirtyä tuleviin ryhmiin. Ryhmän hajotessa se päättyy ja uusi ryhmä voi alkaa. (Lähteenmäki 2007, 14)

Ryhmänohjaajan rooli ryhmän lopetusvaiheessa:

- Ryhmän toiminnasta huolehtiminen
- Päätösrituaaleista huolehtiminen
- Huolehdi, että kaikki keskeneräinen tulee tehtyä
- Jaa lopetus vaiheen tunnelmia yhdessä ryhmän kanssa
- Ohjaajan tulee huolehtia päätöksestä ja ryhmän itsearvioinnista
- Ryhmänohjaaja, muista huolehtia myös omasta päätöstyöskentelystä

(Öystilä 2012, 17)

RYHMÄNOHJAAJAN SUDENKUOPAT

- Ohjaaja ei itse noudata yhdessä sovittuja pelisääntöjä esim. myöhästymiset ja aikataulut
- Et voi tehdä toisten puolesta asioita, etkä voi kantaa toisten puolesta vastuuta esim. opiskelija kantaa vastuun oppimisesta ja tavoitteiden saavuttamisesta
- Älä yritä olla ryhmässä liiallisen pidetty ja hyväksyty (ei kaveruussuhteita) esim. ohjaaja hyväksyy kaikki ryhmän ehdotukset, vaikka tietää ettei voi lunastaa lupauksiaan
- Ole opiskelijoiden luottamuksen arvoinen, huomioi, että luottamus kasvaa puolin ja toisin hitaasti ja vaatii paljon työtä
- Muista, että ohjaajan täytyy toimia aina ryhmän edun mukaisesti tulematta silti marttyyriksi tai sankariksi
- Vältä vastaamasta heti välittömästi kritiikkiin
- Ohjaaja ei ole ryhmän jäsen. Ohjaajalla on oma roolinsa ryhmässä tai tarkemmin prosessissa. Hänen tehtävänsä on myötävaikuttaa siihen, että ryhmän opinnot etenevät ja tavoitteet saavutetaan

(Öystilä 2012, 23 – 26)

OLE TOIMINNOISSASI TASA-ARVOINEN JA TASAPUOLINEN KAIKKIA KOHTAAN! OHJAAJANA ELÄT MUKANA RYHMÄSSÄ, MUTTA ROOLISI ON ETÄISENÄ TARKKAILIJANA. OLET RYHMÄN KÄYNNISTÄJÄ, VIRITTÄJÄ, KONSULTTI, VALMENTAJA JA ”JOHTAJA”, PÄÄOSASSA OVAT KUITENKIN OPISKELIJAT!

3.2 RYHMÄNOHJAUS TUNTIEN SISÄLTÖJÄ

LUKUVUODEN ALOITUS

Kaikille uusille opiskelijoille yhteinen tervetuloilaisuus, jossa henkilöstö esittäytyy. Tämä jälkeen jakaudutaan koulutusohjelmien ja ryhmänohjaajien mukaan.

Ryhmänohjaajan johdolla aloittavat ryhmät:

- Esittäytyminen, henkilötieto lomakkeiden täyttäminen, todistusten ja muiden asiakirjojen kerääminen
- Tutustumiskierros oppilaitokseen: opetustilat, sosiaalityöt, pysäköintipaikat, opiskelijaravintolat, opintotoimisto, opiskelijahuollon vastaanottotilat ja opettajien huoneet
- Ryhmäyttäminen: oppilaitoksen pelisäännöt, järjestyssäännöt, luokan pelisäännöt, oppilaan opas ja ryhmäytämisharjoituksia
- Opiskeluun liittyvät hankinnat: kirjat, työvaatteet yms.
- Opintososiaaliset edut: opintotuki, koulumatkatuki ja oikeus ruokailuun, kerro myös poissaolojen vaikutus etuihin
- Tutustuminen koulutusalaan ja ammatillisen perustutkinnon rakenteeseen: ammatilliset opinnot, top, näytöt, opinnäytetyö, atto-aineet, opintosuoritusote ja opintojen seuraaminen (edistyminen), rästäpajat ja uusintakoe mahdollisuus
- Oppilaitoksen käytännöt: välitunnit, lukujärjestykset, loma-ajat yms
- Opiskelijan tukitoimet

Ryhmänohjaajan johdolla jatkavat opiskelijat:

Toinen vuosi:

- Haastavin vuosi, pääsääntöisesti täytetään kahdeksantoista vuotta ja elämään tulee opiskelun lisäksi muita kiinnostavia asioita esim: ajokortti, ravintolat ja seurustelu
- Muista ryhmäyttää ryhmääsi ja tarkkailla eri ryhmän elinkaaren vaihteita
- Ryhmäytys voi tapahtua oppilaitoksen ulkopuolella
- Panosta opiskelijoiden itsetuntemukseen ja omien vahvuuksien löytämiseen
- Vahvuuksia ja harrastuksia voidaan hyödyntää opiskelussa esim. vapaasti valittaviin opintoihin
- Teroita työssäoppimisia ja paikan haku prosessia ajoissa
- Innosta opiskelijoitasi kansainväliseen yhteistyöhön

Kolmas ja viimeinen vuosi:

- Muista edelleen ryhmäytys
- Motivoi tekemään opinnäytetyö ajoissa
- Viimeiset työssäoppimiset ja näytöt (paikan hakeminen, onko työllistymis mahdollisuutta valmistumisen jälkeen)
- Mitä valmistumisen jälkeen; töihin, jatko-opinnot vai armeija
- Miltä tuntuu valmistua, omia vahvuuksia ja oppimisen inventaariota
- Omien ominaisuuksien ja tavoitteiden tarkistaminen
- Tulevaisuus: missä näen itseni esim. viiden vuoden päästä

4 ARVIOINTI

Ammatillisen koulutuksen laki (L601/2005, 25§) määrää opiskelijan arvioinnin. Arvioinnin tulee ohjata, motivoida ja kannustaa opiskelijaa tavoitteiden saavuttamiseen. Sillä tuetaan opiskelijaa myönteisen minäkuvan kehittymiseen sekä kasvua ammatti-ihmisenä. Arvioinnin tavoitteena on tuottaa tietoa opiskelijoiden osaamisesta opiskelijalle itselleen, opettajille ja työnantajille sekä jatko-opintoihin pyrittäessä. (OPH, Ammatillisen perustutkinnon perusteet)

Opiskelijoille ja kaikille arviointiin osallistuvilla on tiedotettava ennen opintojen alkamista arvioinnin periaatteista ja niiden soveltamisesta (A 603/2005, 3 §). Tiedotettavia asioita ovat arvioinnin tehtävät ja tavoitteet, osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen, oppimisen ja osaamisen arviointi sisältäen työssäoppimisen ja ammattiosaamisen näytöt, arvioinnin kohteet ja arviointikriteerit, arvosanasta päättäminen, arvioinnin uusiminen ja arvosanojen korottaminen, arvioinnin oikaiseminen sekä tutkintotodistuksen saaminen. (OPH, Ammatillisen perustutkinnon perusteet)

4.1 OPPIMISEN JA OSAAMISEN TUTKINTOKOHTAISET ARVIOINTISUUNNITELMAT

Arviointisuunnitelmaa laadittaessa on erotettava oppimisen arviointi ja osaamisen arviointi. Oppimisen arviointi on ohjaavaa ja kannustavaa arviointia ja oppimisen edistymisen seuraamista. Osaamisen arvioinnissa todetaan tutkinnon perusteissa olevien kriteerien perusteella osaamisen taso, jonka opiskelija on oppimisvaiheensa jälkeen saavuttanut. Arviointisuunnitelmassa kerrotaan, miten opiskelijoiden saavuttama osaaminen tullaan arvioimaan. Suunnitelman pohjana ovat aina tutkinnon perusteissa olevat määräykset tutkinnon osien tavoitteista tai ammattitaitovaatimuksista, arvioinnin kohteista ja arviointikriteereistä sekä ammattitaidon osoittamistavoista. Näitä tavoitteita, ammattitaitovaatimuksia, arvioinnin kohteita ja arviointikriteereitä ei saa muuttaa eikä niihin lisätä omia kriteereitä arviointi-

suunnitelmaa laadittaessa. Suunnitelma tehdään siitä, miten opetus ja arviointi toteutetaan. (OPH, Arvioinnin opas 2012, 11)

Suunnitelmiin kirjataan selkeästi

- mitä ammatillisissa tutkinnon osissa arvioidaan ammattiosaamisen näytöllä perusteiden mukaisesti, mitä muulla osaamisen arvioinnilla ja millä menetelmillä
- mitä arviointimenetelmiä käytetään ammattitaitoa täydentävissä tutkinnon osissa

Perustutkinnon perusteissa on määritelty, mitkä arvioinnin kohteet näytetään kokonaan tai osittain ammattiosaamisen näytöllä. Se osuus, jota ei ole ammattiosaamisen näytöllä määritelty osoitettavaksi, arvioidaan muulla osaamisen arvioinnilla. Suunnitelmassa määritellään, mitkä ovat muussa osaamisen arvioinnissa käytettävät menetelmät. Niitä voi olla oppimistehtävät, kirjalliset kokeet, portfolio tai suullinen arviointi. (OPH, Arvioinnin opas 2012, 11)

4.2 ARVIOINTI LAPIN MATKAILUOPISTOSSA

Ammatillisessa perustutkinnossa osaamista arvioidaan tutkinnon osissa. Tutkinnon osat arvioidaan ammattiosaamisen näytöllä. Osaamisen arviointi perustuu tutkinnon perusteissa oleviin ammattitaitovaatimuksiin ja arviointikriteereihin. Tutkinnon osassa on eri teemoja. Jos osaaminen todennetaan ammattiosaamisen näytöllä, teeman arvioinniksi tulee suoritettu merkintä. Päällekkäistä numeraalista arviointia ei tehdä. Tutkinnon osan kokonaisarvosanaksi tulee näyttöarvosana.

Ammattiosaamisen näyttö tehdään työssäoppimisen aikana tai erillisenä työelämälähtöisenä projektina. Näyttö suunnitellaan yhdessä työelämä edustajan, opiskelijan ja opettajan kanssa. Näyttö toteutetaan aidossa työelämässä ja sen arviointi perustuu aina tutkinnon perusteissa oleviin arviointikriteereihin.

Ennen ammattiosaamisen näytön arviointi tilaisuutta suunnitellaan mitä näyttö sisältää, miten se toteutetaan ja arvioidaan. Osaamisen arvioinnissa on tärkeää huomioida kuka voi toimia arvioijana. Arviointi on kolmekantainen, jossa on läsnä opiskelija, työelämäedustaja eli työpaikkaohjaaja sekä opettaja. Arviointi perustuu opiskelijan itsearviointiin ja työelämän arviointiin. Opettajan rooli on ohjata keskustelua ja dokumentoida näytön arviointi.

Opiskelijalle on tiedotettava arviointikriteerit, arvosana ja kuinka arvosanaa voi korottaa tai uusia. Opettajan tulee toimittaa näyttö arvosanat ja arviointidokumentit opintotoimistoon. Arvioinnit tulee arkistoida arkistointiohjeiden mukaisesti.

5 LÄHTEET

Ammatillisen perustutkinnon perusteet. Opetushallitus 2010.

Arvioinnin opas. Opetushallitus 2012.

Kasurinen, H., Merimaa, E. & Pirttiniemi, J. (toim.) Opo – Opinto-ohjaajan käsikirja. Opetushallitus 2011.

Kunttu, K., Komulainen, A., Makkonen, K. & Pynnönen, P. (toim.) Opiskeluterveys. Duodecim 2011.

Lapin ammattiopisto, Ryhmäohjaajan tehtävät. 2.9.2008.

Lähteenmäki, S. Ryhmäyttäminen ohjaajan työkaluna. Kehittämishankeraportti, Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2007.

Niskanen, U. Ryhmäyttämisen merkitys keskeyttämisen ehkäisemisessä ammatillisella toisella asteella. Kehittämishankeraportti, Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2007.

Helander, J. Ammatillinen opinto-ohjaajankoulutus, luento. Hämeen ammattikorkeakoulu 2011.

Öystilä, S. Ryhmädynamiikka ja ryhmän ohjaaminen. Koulutus Rovaniemen koulutuskuntayhtymä 2012.

6 LIITTEET

Lapin matkailuopiston ryhmänohjaajan vuosikello (Grön-Keskiniva, A., Kuure, E. & Yli-Huikka, H. 2012)

Henkilötietolomake

Ohjaustoiminnan taustatietolomake opiskelijalle/hooltajalle

Opinto- ja tutustumismatkalomake

Palvelu- ja opiskelusitoumuslomake

Yhteiset pelisäännöt